

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

**№2
(2022-yil, MAY)**

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2022

Мухтор ТИЛАВОВ
Бухоро давлат университети

Суннат БОЛТАЕВ
Бухоро давлат университети жисмоний
маданият йўналиши 2-курс талабаси

ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ-ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНТИРИШДА МАНТИҚИЙ ТОПШИРИҚЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Мақолада инновацион ёндашув асосида талабаларни интеллектуал-жисмоний ривожлантиришда мантиқий топшириқлардан фойдаланиш хусусида фикр юритилган.

Калим сўзлар: педагогик технология, ўқитувчи фаолияти, фаолият мазмуни, мантиқий топшириқ, инновация, инновацион технология.

Статья посвящена использованию логических заданий в развитии физического и психического развития студентов на основе инновационного подхода.

Ключевые слова: педагогическая технология, педагогическая деятельность, содержание деятельности, логическое задание, инновация, инновационная технология.

The article is devoted to the use of logical tasks in the development of physical and mental development of students on the basis of an innovative approach.

Keywords: pedagogical technology, pedagogical activity, content of activity, logical task, innovation, innovative technology.

“Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”ни амалга оширишдаги асосий тамойиллардан бири - бу таълим тизимини тузилиш ва мазмун жиҳатидан ислоҳ қилиш учун ўқитувчи ва мураббийларни қайта тайёрлаш, юқори малакали, рақобатга қодир мутахассислар тайёрлаш бўйича таълим муассасаларининг фаолиятини уйғунлаштириш, илғор педагогик технологияларни, педагогик инновацияларни таълим жараёнига киритиш ҳисобланади. Аммо илғор педагогик технологиялар ва инновациялар ўз-ўзидан таълим тизимига кириб келмайди. Бу ўқитувчи фаолияти ва унинг мотивациясига боғлиқ жараён. Ўқитувчи фаолиятини ўзгартирмай туриб, унинг масъулияти ва фаоллигини оширмасдан таълимда бир қадам олдинга силжиб бўлмайди. Академик А.Н. Леонтьев «Дунёни идрок қилишнинг биринчи шарты -фаолият, иккинчи шарты - тарбиядир. Фаолият жараёнида кишиларнинг қобилияти, билим ва малакалари шаклланади, демак, фаолият-ижтимоий ҳодиса бўлиб, ҳаётини курашнинг асосий шарты»,- деб таъкидлайди [1, 248]. Яъни фаолият ижтимоий ҳодиса бўлиб, шахсий, гуруҳий, миллий ёки умуминсоний эҳтиёжларга жавоб берувчи мақсадлар сари йўналтирилган ҳаракат ҳисобланади.

Инсон фаолияти ўз олдига қўйган мақсадларига кўра бир-бирдан фарқ қилади. Масалан, ижодий фаолият, илмий фаолият, педагогик фаолият, тадбиркорлик фаолияти, ўқув-билув фаолияти, бошқарув фаолияти ва инновацион фаолият қабилар. Фаолиятнинг мазмуни, шарт-шароитлари, воситалари ўзгариб бориши натижасида инсоннинг ахлоқий маданияти такомиллашиб боради.

«Педагогик фаолият - жамиятнинг таълим-тарбияга бўлган эҳтиёжини қондириш мақсадида умуминсоний сифатлар ва миллий фазилатларни шакллантиришни илмий асосланган режа-дастурга мувофиқ амалга ошириш, яъни ёш авлодни ҳаётга тайёрлайдиган ижтимоий зарур фаолият»,-дея таърифлайди Б.Зиёмухаммедов [2, 28].

Педагогик фаолият, унинг тузилиши ва таркибий қисмлари ҳақида жуда кўп олимлар илмий изланишлар олиб борганлар. Жумладан, С.Л.Кузьмина ўз тадқиқотларида педагогик фаолиятнинг гносеологик (билиш), лойиҳалаш, ташкилотчилик, коммуникатив таркибий қисмлари мавжуд эканлиги баён этиб ўтган. [3, 9].

Бугунги кунда педагогика соҳасида янги илмий йўналиш - педагогик инновация ва таълим жараёнини янгилаш ғояларининг пайдо бўлиши натижасида ўқитувчининг педагогик фаолиятида ҳам янги йўналиш «ўқитувчининг инновацион фаолияти» тушунчаси пайдо бўлди. Педагогикада инновация, инновацион фаолият, инновацион педагогика, таълимда инновацион жараёнларни бошқариш каби тушунчалар XX асрнинг 60-йилларида дастлаб, АҚШ ва Ғарбий Европа мамлакатларида «таълим технологияси» тушунчаси эътироф этилган вақтда пайдо бўлди. Ўша вақтдаёқ Европада педагогик инновациялар маркази ва институти ташкил этилди. Бу тушунчаларнинг пайдо бўлиши ва инновацион таълим назариясининг яратилиши тўғрисида маълумот берувчи манбалар таҳлили шуни кўрсатадики, бу тушунчалар таълим тизимини технологиялаштириш, педагогик технологияларни таълим тизимига киритиш орқали таълим тизимини ислоҳ қилиш, таълим самарадорлигини ошириш, шахс ижтимоийлашувини таъминлаш, бу борада муайян муваффақиятларга эришиш учун таълим жараёнида болага дўстона муносабатларни шакллантиришга уриниш натижасида вужудга келди. Олиб борилган илмий изланишлар натижасида ўтган асрнинг 80-йиллари иккинчи ярмида педагогик фаолият бу -ижодий жараён ва педагогик инновациялар бирлашмаси, деган янги илмий йўналиш таркиб топди. Бу эса ўқитувчининг инновацион педагогик фаолиятининг шаклланиши ва ривожланиш жараёнини таҳлил қилиш имконини берди.

И.Шумпатер ва Н.Кондратевлар «**Инновация**» тушунчасининг илк ва улкан назариячилари ҳисоблансалар, К.Ангеловский, В.А Слостенин ва В.И.Слободчиковлар ўз илмий тадқиқотларида инновацион фаолият педагогик фаолиятнинг алоҳида шакли эканлигини исботлашга ҳаракат қилдилар ҳамда бу борада муайян натижаларга эришган олимлар, деб тан олинди. Жумладан, В.И.Слободчиков шундай ёзади: «Аввало, инновацион фаолиятни илмий ижодиёт соҳасидаги фаолиятга ўхшатиб бўлмайди, чунки бундай ўхшатиш «Инновацион фаолият» термини маъносини саёзлаштириб юборади. Чунки ҳар қандай илмий-техникавий фаолият ўз табиатида кўра инновацион ҳисобланади. Шунинг учун инновацион фаолиятни маълум бир ижтимоий амалиёт майдонида кўриб чиқиш зарур. Бу амалиётни конкрет субъект нуқтаи назаридан ва амалдаги аънага нисбатан жиддий ўзгаришларга олиб келадиган ҳар қандай фаолиятни инновацион деб ҳисоблаш мумкин»[4, 9].

Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, 80-йилларда педагогик фаолиятни аввалдан пухта ишлаб чиқилган дастур ғояларига мувофиқ амалга ошириш ва дастурлаштирилган мустақил малака оширишни ташкил этиш ташаббуси кўтарилди. Натижада, ўқитувчиларнинг масофадан малака ошириш тизимини яратиш кун тартибдаги асосий масалага айланди.

«Инновацион фаолият» тушунчасини таҳлил қилар эканмиз: Г.А.Мкртичяннинг бу ҳақдаги фикри диққатга сазовар: «Педагогик тажриба-синов фаолиятининг 3 та асосий шаклини ажратиш мумкин: хусусий тажриба, тажриба-синов иши, ўқитувчининг инновацион фаолияти. Педагогик фаолиятда инновациялар қанча кўп булса, ўқитувчи хусусий экспериментни шунча яхши тушунади» [5, 48].

Инновацион фаолият-педагогнинг ўз касбини такомиллаштиришдаги мавжуд шакл ва воситаларни эгаллашга ижодий ёндашувини назарда тутди. Таълимдаги инновациялар ва инновацион педагогик фаолият ҳақида барқарор ва ҳаммага маъқул бўлган илмий тасаввурлар ва таснифлар шу пайтгача мукамал таркиб топган эмаслигини ҳам эътироф этиш лозим. Бундай ҳолатнинг асосий сабабларидан бири таълимга йўналтирилган илмий билимлар тизимлари ўртасидаги қийинчилик билан енгиб ўтиладиган узилишлардир. Яна каттароқ сабаб эса таълимий билим ва амалий педагогик фаолият ўртасидаги узилишдир. Ўқитувчи инновацион фаолиятнинг субъекти ва ташкилотчиси сифатида янгиликни яратиш, қўллаш ҳамда оммалаштиришда иштирок этади. У фандаги билим, аъналардаги ўзгаришлар мазмунини ва моҳиятини таҳлил эта билиши керак.

Инновацион фаолият тушунчаси инновация, инновацион жараён каби тушунчалар билан чамбарчас боғлиқ. Шу сабабли бу тушунчалар мазмунини изохламасдан туриб, инновацион фаолият мазмунини англаш мумкин эмас.

Инновация (инг. Innovation-янгилик киритиш) –тизим ички тузилишини ўзгартириш, деб таърифланади. Инновация -амалиёт ва назариянинг муҳим қисми бўлиб, ижтимоий-маданий объект сифатларини яхшилашга йўналтирилган ижтимоий субъектларнинг ҳаракат тизимидир[6, 64]. Бу ғоя назарияси моҳиятининг яратилишига нисбатан турли ёндашувлар ва фикрлар мавжуд бўлиб, унинг моҳияти борасида фанда ягона фикр мавжуд эмас. **Инновациялар** долзарб, муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бир тизимда шакланган янги ёндашувлар. Улар ташаббуслар ва янгиликлар асосида туғилиб, таълим мазмунини ривожлантириш учун истиқболли бўлади, шунингдек, умуман таълим тизими ривожига ижобий таъсир кўрсатади. Инновация-маълум бир фаолият майдонидаги ёки ишлаб чиқаришдаги технология, шакл ва методлар, муаммони ечиш учун янги ёндашув ёки янги технологик жараённи қўллаш, олдингидан анча муваффақиятга эришишга олиб келиши маълум бўлган охириги натижадир.

Бугун таълим тизимидаги инновацияларни қуйидагича таснифлаш маъқулланмоқда:

1. Фаолият йўналишига қараб (педагогик жараёндаги, бошқарувдаги).
2. Киритилган ўзгаришларнинг тавсифига кўра (радикал, модификацияланган, комбинацияланган).
3. Ўзгаришлар кўламига кўра (локаль, модулли, тизимли).
4. Келиб чиқиш манбаига кўра (шу жамоа учун ички ёки ташқаридан олинган).

Инновациянинг мақсади-сарфланган маблағ ёки кучдан энг юқори натижа олишдан иборат. Бошқа турли-туман ўз-ўзидан пайдо бўладиган янгиликлардан фарқли ўларок, инновация бошқарилувчи ва назорат қилинувчи ўзгаришлар механизмини ташкил этади.

Таълим тизимидаги ҳар қандай янгилик инновация бўла олмайди. Шу сабабли «новация» ва «инновация» тушунчалари ўртасидаги асосий фарқларни кўрсатиб ўтиш зарур. Бунинг учун ислоҳот фаолиятининг аниқ шакли, мазмуни ва кўлами асос бўлиб хизмат қилади. Агар фаолият қисқа муддатли бўлса ва яхлит тизим хусусиятига эга бўлмаса, ўз олдида муайян тизимдаги фақат баъзи элементларини ўзгартиришни вазифа қилиб қўйган бўлса, у ҳолда биз **новация** билан мулоқот қилаётган бўламиз. Агар фаолият маълум концептуал ёндашув асосида амалга ошириладиган бўлса ва унинг натижаси ўша тизим ривожланишига ёки унинг принципиал ўзгаришига олиб келсагина **инновация** дея оламиз.

Ҳар иккала тушунча мезонлари қуйидагича: новация амалдаги назария доирасида амалга оширилади, кўлам ва вақт бўйича чегараланади, методлар янгиланади ва натижаси аввалги тизимни такомиллаштиради. Инновация эса тизимли, яхлит ва давомли бўлади, маълум амалиётда янги фаолият тизимини лойиҳалайди, амалиёт субъектлари позицияларини тўла янгилайди. Бунда фаолиятнинг янги йўналишлари очилади, янги технологиялар яратилади, фаолиятнинг янги сифат натижаларига эришилади, натижада амалиётнинг ўзи ҳам янгиланади.

Инновациянинг амалиётга киритилиши инновацион жараёнларда амалга оширилади. **Инновацион жараён** деб- инновацион ўзгаришларга тайёгарлик кўриш ва уни амалга ошириш жараёнига айтилади.

И.П.Подласий педагогик тизимда **инновацион ўзгаришларнинг йўналишларини** ўрганиш асосида қуйидагиларни белгилаб беради:

- Педагогик тизимнинг тамомила ўзгариши.
- Ўқув жараёнининг ўзгариши.
- Педагогик назариянинг ўзгариши.
- Ўқитувчи фаолиятининг ўзгариши.
- Ўқувчи фаолиятининг янгиланиши.
- Педагогик технологиянинг ўзгариши.
- Мазмуннинг янгиланиши.
- Шакл, усул ва таълим воситаларининг ўзгариши.
- Бошқарувнинг ўзгариши.
- Мақсад ва натижанинг ўзгариши [7, 191].

Таълим жараёнидаги инновацион ўзгаришлар, таълим тизимига ҳар қандай янгиликнинг киритилиши бевосита ўқитувчи фаолиятини янгилаш ва ўзгартириш орқали амалга оширилиши ҳам муаллиф томонидан қайд этилган.

Таълим тизимидаги инновациялар, уларни амалиётга киритиш, инновацион жараёнларни бошқаришни таҳлил қилиш орқали инновацион фаолият тушунчасини таърифлаш имконияти пайдо бўлди. Инновацион фаолият - педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи, олға бошловчи, тараққий эттирувчи кучдир. «**Инновацион фаолият** – бу янги ижтимоий талаблар билан анъанавий меъёрларнинг мос келмаслиги, ёхуд амалиётнинг янги шаклланаётган меъёрининг мавжуд меъёр билан тўқнашуви натижасида вужудга келган мажмуали муаммоларни ечишга қаратилган фаолиятдир»,-деб таъкидлайди В.И.Слободчиков [4, 9]. Инновацион фаолият бу амалиёт ва назариянинг муҳим қисми бўлиб, ижтимоий-маданий объект сифатларини яхшилашга қаратилган ижтимоий субъектларнинг ҳаракат тизими бўлиб, у маълум доирадаги муаммоларни ечиш қобилиятигина эмас, балки ҳар қандай вазиятдаги муаммоларни ечиш учун мотивацион тайёргарликка эга бўлишидир. Инновацион фаолиятнинг марказий масаласи ўқув жараёнини самарали ташкил этишдан иборат.

Ўтган асрнинг 70-йиллари охирида А.М.Арсеньева, К.Н.Вольков, М.Н.Скаткин, ўзбекистонлик педагог олимлардан бир гуруҳи педагогика фани ва амалиётида муваффақиятга эришиш муаммосини ҳал қилиш борасида самарали ғояларни илгари сурдилар ва таълим самарадорлигини таъминлашда ўқитувчининг таълим жараёнига янгиликларни киритишга тайёргарлик даражаси асосий ўрин эгаллашини асослаб бердилар. Инновацион фаолият -узлуксиз равишда янгиликлар асосида ишлаш бўлиб, у узоқ вақт давомида шаклланади ва такомиллашиб боради. Ўқитувчи инновацион фаолияти хусусиятларини ўрганиб чиққан педагог олимлар фикрларига таянган ҳолда, қуйидагиларни инновацион фаолиятнинг асосий белгилари деб ҳисоблаш мумкин:

- ижодий фаолият фалсафасини эгаллашга интилиш;
- педагогик тадқиқот методларини эгаллаш;
- муаллифлик концепцияларини яратиш қобилияти;
- тажриба-синов ишларини режалаштириш ва амалга ошира олиш;
- ўзидан бошқа тадқиқотчи-педагоглар тажрибаларини қўллаш олиш;
- ҳамкасблар билан ҳамкорлик;
- фикр алмашиш ва методик ёрдам кўрсата олишлик;
- зиддиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш;
- янгиликларни излаб топиш ва уларни ўз шароитига мослаштириб бориш.

Ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлаш муаммосига мурожаат этиш жамиятда инновацион жараёнлар динамикасининг ўсиб бораётганлигини тушуниш натижасида вужудга келди. Унинг таҳлили фақат фан ва техника эришган замонавий ютуқлардан фойданишни ўз ичига олмасдан, балки янгиликларни излаш, яратиш, мослаштириш, татбиқ этиш ва олинган натижаларни қайта текшириш каби жараёнларни ҳам қамраб олади.

Инновацион фаолият даврида янгиликлар, инновациялар, том маънода таълим жараёнига кириб келади. Шу сабабли таълим тизимидаги инновацияларни педагогик жараёнга киритиш 4 босқичда амалга оширилади:

1. Муаммони таҳлил асосида аниқлаш.
2. Мўлжалланаётган таълим тизимини лойиҳалаш.
3. Ўзгаришлар ва янгиликларни режалаштириш.
4. Ўзгаришларни амалга ошириш.

Инновацион фаолиятга тайёрлашдан мақсад-ўқитувчининг янгиликка интилувчанлигини, мустақил ўз устида ишлаш кўникмаси ва малакасини шакллантириш, янги педагогик технологиялар, интерфаол методлардан фойдаланиб, дарс ва даредан ташқари машғулотларини ўтказиш малакасини такомиллаштиришдан иборат.

Инновацион фаолият –бу илмий изланишлар, ишланмалар яратиш, тажриба –синов ишлари олиб бориш ёки бошқа фан- техника ютуқларидан фойдаланган ҳолда янги технологик жараён ёки янги такомиллаштирилган маҳсулот яратиш бўлиб, унинг прогнатик хусусияти шундаки, у ғоялар майдонида ҳам ва алоҳида бир субъектнинг ҳаракат майдонида ҳам амалга оширилмайди, балки бу фаолиятни амалга ошириш тажрибаси кишилар ҳаётида ҳаммабоп бўладиган ҳолдагина ҳақиқий инновацион ҳисобланади. Инновацион фаолиятнинг асл мазмуни амалда янги технологиянинг шаклланиши бўлиб, унинг натижаси инновация

сифатида юзага келган кашфийётни–ихтирога, ихтирони–лойихага, лойихани–технологияга айлантиришга йўналтирилган фаолиятдир. Инновацион фаолиятда илмий тасаввурлар академик илм мантиқи бўйича туғилмайди, балки ривожланиш жараёнининг модификациялари қўллаб-қуватланиши натижасида ривожланаётган амалиёт мулоҳазасидан пайдо бўлади.

Инновацион фаолият янги ғояни излашдан бошланади. Педагогик инновация таълим-тарбия жараёнидаги муҳим ва мураккаб масала ечимига йўналтирилганлиги сабабли ўқитувчидан янгича ёндашувни талаб қилади.

Ақл инсоннинг туғма рухий ва физиологик хусусияти бўлиб, унинг ёрдамида одамлар дунёни билиб оладилар, олдинги авлодлар томонидан яратилган илмларни ва мавжуд билимларни ўзиникига айлантириб ўзлаштира оладилар. Демак, ақл илм ва билим билан боғлиқ. Илм мавжуд, бор, яратилган нарса, билим эса киши томонидан билиб олинadиган, ўзиники қилиб олинadиган нарсадир. Маълумки, фаолият ишининг англанилган мақсад билан бошқариб туриладиган ички (психик) ва ташқи (жисмоний) фаоллигидир.

Фаолият инсонга хос бўлган, онг ёрдамида бошқариладиган фаоллик бўлиб, эҳтиёж асосида вужудга келади ва инсонни ўзини бошқариш ҳамда ташқи оламни англашга, ўзгартиришга йўналтиради.

Фаолиятни ички тузилишини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, у аввало мотив, эҳтиёж, мақсад, операциялардан (ҳатти-ҳаракатлар), кўникма ва малакалардан ташкил топган.

Ақл реал борлиқни назарий жиҳатдан ўзлаштиришнинг олий шакли бўлиб, инсонни фикрлаш қобилияти орқали намоён бўлади. Ақлнинг асосий кўрсаткичлари фикрнинг мустақиллигида, танқидийлиги, чуқурлигида, ўзгарувчанлигида ва изчиллигида намоён бўлади.

Ақлий меҳнат фаолияти шахснинг, бу ерда талабанинг мавжуд илмларни ўзлаштириш жараёнида билиш ва фикрлашни, шунингдек, интеллектуал маданиятини ривожлантиришга йўналтирилган рухий ва жисмоний фаолиятдир. Ақлий меҳнат жараёнида талаба бор илмларни идрок этиб, ўзлаштириб, ўзиники қилиб олади, яъни билим олади. Билимни эгаллаш мураккаб жараён бўлиб, у инсондан, энг аввало, физиологик жиҳатдан баркамолликни, яъни бешта асосий сезги органларининг бут-бутун бўлишини ҳамда билим олиш учун тинимсиз машқ қилишни талаб этади. Ақлий меҳнат фаолияти жараёнидаги билиш орқали талабаларда илмий дунёқараш асослари шакллана бошлайди. Ақлий меҳнат фаолияти талабаларнинг ўқув-меҳнат фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ бўлиб, таълим жараёнида мақсадли равишда амалга оширилади. Шунинг учун таълим мазмуни фақатгина илмий таъриф ва фактлардан эмас, балки билиш фаолиятини ривожлантирувчи, талабаларда билим олишга қизиқиш уйғотадиган материаллардан иборат бўлиши лозим.

Ақлий меҳнат қобилиятини ташкил этиш жараёнида талабаларнинг диққати ва хотирасини ривожлантириш ҳамда уларни самарали фикрлаш малакаларини шакллантириш борасида иш олиб борилади. Хотира ва унинг барча турларини ривожлантириш ҳам ақлий меҳнат фаолиятида муҳим аҳамиятга эга.

Ақлий меҳнат фаолияти талабаларнинг таълим жараёнида билиш фаолиятининг асосини ташкил этади. Талабаларнинг билиш фаолияти билимларни идрок этиш, тушуниш, мустаҳкамлаш ҳамда уларни амалда қўллаш босқичларидан иборат. Билимларни ўзлаштириш воқеалиқдаги нарса ва ҳодисаларни сезиш ва идрок қилишдан бошланади. Билиш фаолиятидаги иккинчи босқич билимларни тушуниш ва умумлаштиришдир. Билиш фаолиятининг учинчи босқичи билимларни мустаҳкамлаш ва қўллашдир.

Талабаларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этишда билиш фаолиятининг босқичлари, уларнинг вазифалари инобатга олинishi лозим. Ақлий меҳнат фаолиятининг натижаси сифатида талаба ўзлаштирган билимларини амалда қўллаш лозим. Ана шундагина, ақлий меҳнат фаолияти самарали бўлиши мумкин.

Адабиётлар

1. Леонтьев А.Н. Наука и человечество. 2 т.-М.: Знания, 1963.-366 с.
2. Зиёмуҳаммадов Б. Абдуллаева Ш. Педагогика. -Т.: Ўқитувчи, 2000. -126 б.
3. Кузьмина С.Л. Философия и педагогика: методологические аспекты истории взаимодействия. //Ж. Педагогика.- 2001. -№5. -8-12 с.
4. Слободчиков В.И. Проблемы становления и развития инновационного образования. // Ж. Инновация в образовании. -2003 -№2. -4-28 с.
5. Мкрытичян Г.А. Параметры педагогической экспериментальной деятельности. // Ж.. Педагогика. -2001. - №5. -45-50 с.
6. Михайличев Е.А. Понятийному аппарату педагогической диагностики. // Ж.. Педдиагностика.-2004.- №3.-59-77 с.
7. Подласый.И.П. Педагогика . 2-х томах.-М.: Владос, 2004.-572 с.